

**MUDURNU'NUN ABANT-DİBİ KÖYLERİ ÜZERİNE
1940 YILINDA YAPILMIŞ BİR İNCELEMEDEN
NOTLAR**

Pertev Naili BORATAV

Bu notlar 1939-1940 ders yılı içinde Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Sosyoloji Bölümündeki arkadaşlarımla birlikte düzenlediğimiz araştırma kılavuzlarında (1) önerilen yöntemin uygulanması amacıyla, 1940 yazında Mudurnu bölgesinde yaptığım derlemelerin bir bölümünden meydana gelmiştir. Dosyanın tamamını «Mudurnu bölgesi gelenekleri» başlığı altında yayımlama fırsatını bugüne kadar bulamadım. Hocam Hilmi Ziya Ülken'in teşvikiyle 1927 yazında giriştiğim ilk folklor derlemelerim, onun anısına hazırlanan başka bir kitapta yayımlanacak. Yine onun anısına armağan edilen şu özel sayıya, Mudurnu dosyasının başka bir bölümü ile, Abant-dibi köylerinden derlemelerle, katılmak istedim.

1940 yılının temmuz ayında, Abant yaylalarında ve Abant-dibi köylerinde 15 günlük araştırma gezimin beş günlük bir bölümü, o sırada kutlanan bir düğünün davetlisi olarak Samat köyünde, on günü de Örencik ve Çetmi köylerinde geçti. Samat'taki düğünle ilgili, üç güne yayılan çeşitli aş-

(1) Bu kılavuzlar Sosyoloji Bölümündeki arkadaşlarım Doçent Behice Boran ve Doçent Niyazi Berkes, yine aynı Bölümde Asistan Mediha Berkes ile birlikte hazırlanmıştı. Metinleri, benim, 1942'de Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları arasında çıkmış olan «Halk Edebiyatı Dersleri» adlı kitabımda (s. 54-77) yayımlanmıştır.

malari içindeki tören ve töreleri başka bir yerde (2) özetlediğim için buraya almadım. Bu yazımda okuyucular Abant-dibi köylerinin coğrafya ve ekonomisi ile ilgili çeşitli genel bilgilerle üç köyde derlenmiş halk edebiyatı örneklerinden türküleri ve fıkralar bulacaklardır.

Bu yakınlarda, Mudurnu ilçesinin Abant-dibi köy kümesine yakın bir yerde, köy ekonomisi ve sosyolojisi araştırmaları için bir «Kent-Köy» Merkezi kurulma tasarısı söz konusu oldu. Benim 1940'ta derleyip ancak 40 yıla yakın bir süre sonra yayımlama fırsatını bulduğum şu notlar, bu yeni Araştırma Merkezinde çalışacak olan toplumbilimcilerine ve halkbilimcilerine, karşılaştırmalı incelemelerinde yararlı bilgiler sağlarsa ben de, Türk toplumbiliminin yorulmaz emekçisi hocam Hilmi Ziya Ülken'in anısına, hem de hemşerilerim saydığım Mudurnulu dostlarıma bu ufacık armağanımı sunmakla mutlu olurum.

*

**

Mudurnu ovasının kuzeyinde, kuzey-doğudan güney-batıya doğru, yaklaşık olarak —kuşbakışı— 25 kilometre uzunluğunda bir dağ öbeği olan Abant'ın eteğindeki bu köyler doğudan batıya şunlardır: Feriz, Mangırlar, Bulanık, Samat, Örencik, Sarıyar, Pelidözü, Çepni (yerli adıyla: Çetmi), Alpağut (yerli söylenişle: Alpöt), Delice, Sürmeli, Bayramlı, Alahna, Munduşlar. Bu köyler Abant dağından Mudurnu ovasına inen eğik-düzeyler arasındaki dereler üzerinde kurulmuşlardır, ve hemen hepsi bir sırada dizilmişlerdir. Başkaca ortak nitelikleri de Abant'ın doruk-çizgilerindeki ve dağ öbeğinin kıvrımlarındaki otlaklar ve ormanlar içine yaylaya çıkmalarıdır. Tamamiyle Abant-dibinde olmamakla birlikte Abant yaylasına çıkan köy Pelidözü'dür; Sarıyar'ın güneyinde, Mudurnu ovasında bulunan bu köyün kendi yaylası yoktur; Abant-dibi köylerinin yaylalarından yararlanır. Bu sıranköylerin bir niteliği de, her muhtarlığın birden çok parçalardan oluşmasıdır. Bu parçalar (= «mahalleler») dağdan ovaya doğru, dere boyunca, kimi de dağın yamaçlarında, dağın doruk çizgisi doğrultusunda sıralanırlar. Bu köylerde, bir muhtarlık meydana getiren kimi mahallelerin birbirine uzak-

(2) Pertev Naili BORATAV, «100 Soruda Türk Folkloru», İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973, s. 216-223. Yine o kitapta (s. 204-216), evlenme töre ve törenlerinin incelenmesinde uygulanan çeşitli yöntemler üzerine eleştirelli düşüncelerim de yer almıştır.

lıkları çoğu kez komşu muhtarlığın bir mahallesine olan uzaklıktan fazladır. Örneğin, Samat muhtarlığında Dedeler mahallesinden Aşağı-Samat'ın bir ucuna yürüyerek 45-50 dakika sürer; düz-çizgi yaklaşık üç kilometredir; Dedeler'den Orta-Samat arası 15 dakika çeker; oradan 10 dakikada yine Samat'ın bir mahallesi olan Kasaplar'a, buradan da 15-20 dakikada Aşağı-Samat'a varılır. Aşağı-Çetmi, Babalar adını taşıyan ikinci bir Çetmi mahallesine 45-50 dakika uzaklıktadır; Alpôt'un bir mahallesine ise 20-25 dakika uzaklıktadır. Öte-Köy denilen Samat mahallesi Aşağı-Örencik'e 20 dakikadır; Dedeler'e ise 50-55 dakika çeker.

S A M A T 75 hanedir. Dört mahalleden oluşmuştur: doğudan batıya doğru: Dedeler (22 hane), Yukarı-Samat (25 hane), Kasaplar (3 hane), Aşağı-Samat (25 hane). Dedeler'le Aşağı-Samat'ın evleri dere boyunca sıralanmışlardır; öteki mahalleler yamaç üzerindedir.

Ö R E N C İ K bu köylerin en toplusudur; hepsi hepsi iki mahalle olmak bakımından, hem de mahallelerin evleri dağınık olmamak bakımından. Aşağı-Örencik 20 hane, Yukarı-Örencik 45 hanedir; bir uçtan bir uca 20 dakika sürer; iki mahalle dere boyunca kuzeyden güneye uzanırlar.

Ç E T M İ dört mahalledir: Babalar, Yukarı-Çetmi, Orta-Çetmi, Aşağı-Çetmi, topu 46 hanedir: Babalar ve Yukarı-Çetmi 7'şer hane, Orta-Çetmi 12 hane, Aşağı-Çetmi 20 hane.

Yukarda, Abant-dibi köylerinin tümü için söylediğimiz gibi, bu üç köy de «dağınık köy» tipine girer. Köyler dağ köyü niteliğindedir; ormanları yakınlarındadır. İyice yakınlarında ufak çamlarla ve meşeliklerle örtülü tepeler vardır. Ekilmeyen topraklar hemen hemen tamamıyla, seyrekçe de olsa, orman ağaçlarıyla örtülüdür.

Bütün Abant-dibi köylerinin asıl ormanları Abant dağındadır, ve hepsine aşağı yukarı aynı uzaklıktadır: Yayan, bir, bir buçuk saat. Yaylaları da bu dağdadır; otlak olarak bu dağdan yararlanırlar. Hayvanlarını, köyün hemen dışından başlayarak doruk-çizgisine doğru uzayan Abant otlaklarında otlatırlar. Abant'ın en yüksek tepesiyle köyler arasındaki yükseklik farkı 400-500 metre kadardır. Tarlaları hemen köyün içinde başlar, ve ovaya doğru, yine bir, bir buçuk saat uzaklığa kadar iner. Tarlaları en çok uzaklara kadar uzanan köye örnek olarak Samat'ı gösterebiliriz; toprağı en geniş köy

de budur. Köylerin gerilerinde, dayandıkları Abant yamaçlarında da tek tük, dağın otlak yerlerini sökmek yoliyle meydana gelmiş tarlalar var. Böyle tarlalara özellikle Samat'la Çetmi'de çok rastladım. Bu biçim «tarla açma»ları köylü hoş görmüyorsa da engelleyemiyor; ya önlemekten çekiniyor, ya da önemsemiyor; sonunda toprak bu işe girişmeyi göze alanın malı olup çıkıyor. İ... ile H... bana böylece «söktükleri» tarlaları gösterdiler.

Abant-dibi köyleri içinde en toplu olanı, yukarda söylediğim gibi; Örencik'tir. Yukarı-Örencik ve Aşağı-Örencik, derenin, daha genişçe yayılmış olmasından dolayı, ufak genişçe bir koyak meydana getirdiği alanında toplanmışlardır. Burada evler birbirine yakın, kimi yerlerde pencereleri birbirine bakacak kadar sıktır.

Köylerin, «köy meydanı» diye nitelendirilebilecek alanları yoktur. Her köyün mahallelerine aşağı yukarı eşit uzaklıkta bulunan «cuma cami'i» (her mahalledeki camiden başka)nin önü, harman yerleri, çayırlar, bayramlarda toplanılıp yemek yenilen «Yatırlı» tepeler (örneğin: Samat'ın üstündeki Dikmen tepesi, Çetmi'deki öteki Dikmen tepesi) toplanma yerleri işlevini görürler. Her mahallede «köy-odası» da var; bunlar özellikle «konuk»ların barındırılıp ağırlandıkları odalardır. Örencik'te bir de cami'e bitişik, onunla aynı çatı altında, köyün bir türlü «kahve»si gibi kullanılan toplantı odası var. Kışın, cuma namazlarından sonra köylüler burada toplanırlar.

Yalnız Aşağı-Çetmi'de köy içinde bulunan iki değirmene rastladım. Öteki iki köyde değirmen yok. Birkaç köyün ortak değirmenleri ovada bulunuyor: suyu yukardan çevirmek suretiyle ovada değirmen kurmuşlar. Her mahallede bir «ırmak» (=çamaşır yıkama yeri) var; bu, kapalı bir yapı olmakla birlikte rüzgâra, soğuğa karşı koruyacak biçimde değil; ancak yazları köylüler burada çamaşırılarını yudukları gibi kendileri de yıkanılırlar. Kışın evlerindeki «gusulhane»lerinde arınırlar.

Abant-dibi köylerinin toprakları verimli değildir. Karasaban kullanıldığı zamanlar köylü çoğunlukla yılın yarısı yiyecek buğdaylarını satın almak zorunda idi; bire üç, dört mahsul alabilirlerdi. Şimdilerde pulluk kullanılıyor; gene de, en çok bire on, on iki mahsul elde ediliyor; bu az verim, fazla

toprak ekmek suretiyle gideriliyor. Köylü toprağının yılda üçte ikisini eker; bunun bir bölümüne fiğ, bir bölümüne buğday, kaplıca, çavdar, bir bölümüne de arpa ve yulaf eker. Arpa bir toprağa her yıl ekilebilir; fiğ ekilen yere, bir yıl fiğ, ertesi yıl da buğday, kaplıca veya çavdar ekerler; ekilmeyen üçte bir toprağı nadas bırakırlar; böylece üç yılda bir her tarla dinlendirilmiş olur.

Köylerin otlakları var; bunlar köylerin ekilen topraklarının bittiği yerden başlar, kuzeye, dağa doğru uzanır. Otlaklar köyce ortaktır. Ayrıca yaylaları da var, bunlar da ortaktır. Örencik, Samat, Çetmi köylerinin ortak yaylalarının tapuları da varmış: yakında Tapu idaresinden çıkartılmış. Bu köylerin, kendi malları saydıkları ormanlar da var; Örencik'te H...in bir tarlasının bulunduğu tepe ormanlıktır; tarlanın bittiği yerden yamaca kadar uzanan alandaki ormanlık da H...in malı imiş. Köyler eskiden kereste işi çok yaparlarmış; Abant ormanlarını istedikleri gibi kullanırlarmış; buna «baltalık» usulü diyorlar. Şimdi «baltalık» usulü yok; her yıl, köylünün odun alacağı yer için ruhsatiye çıkıyor: dört kişilik «ocak» başına yılda 50 kental, dört kişiden sonra her nüfus başına on kental olmak üzere odun verilir. Bu ruhsatiye için yılda ocak başına bir lira ödüyorlar.

Yakın köylerle aralarında toprak kavgası yok. Anlaşmazlıklar, tartışmalar ancak otlak, yayla konularında görülüyor; bunlarda da köyler aralarında hoşgörü gösteriyorlar; sürülerin otlaklarına, yayla yerlerine girmelerine karşılıklı göz yumuyorlar. Bir köyün sınırları içinde başka bir köyün tarlaları bulunduğu da oluyor: Örencik'in kimi tarlalarının Samat topraklarında, Samat'ınkilerin de Örencik topraklarında olduğunu gördüm.

Yayla kavgaları Abant-dibi köyleriyle Düzce ilçesine bağlı «Ordulu» köyler arasında sık sık görülürdü; beş altı yıl süren bir anlaşmazlık bundan dokuz on yıl önce sona ermiştir: keşifler ve bilirkişi raporları ile mahkemede sonuçlanmış. —Ordulu (yani, Karadeniz kıyılarından göçmen olarak gelip Düzce ovasına yerleşen) köylüler, yeni köylerinde büyük davar ve sığır sürüleri edinmişler, yaylaya çıkmak gereğini duymuşlar; Abant-dibi köylerinin yaylalarında onları otlatmağa kalkışmışlar. İşte o zamanlar çobanların birbirlerini döğmeleri, öldürmeleri, onların ardı sıra da köylülerin birbirlerine

girmeleri görülürmüş. Şimdilerde, Abant'ın doruk çizgisine kadar yamaçlarında, ve orman aralarındaki otlakları kapsayan güney yakası yaylaları Abant-dibi köylerinin hakkı olduğu mahkemece onaylandığından beri bu kavgalar sona ermiştir. Şimdi, Orman İşletme İdaresiyle köylünün arası gergindir; Orman İşletmesi ormanların kendi tekelinde olduğunu ileri sürerek köylünün sürülerini orman aralarına sokmak istemiyor; orman aralarında yayla evleri kurulması konusunda güçlükler çıkarıyor; söylentilere göre ormanların dışında kalan çıplak otlaklara da sahip çıkıyormuş. Bunun sonucu: örneğin, ormanlıklar kendi hayvanlarının yemliği için ufak bir otlak parçasını söküp arpa ekmişler; köylüler de: «İşi başından sıkı tutmazsak, oldu-bittiye getirilip yaylamız elden gider.» düşüncesiyle buna engel olmak istemişler: Orman İdaresi aldırılmamış. Bunun üzerine, Mudurnu Belediye Başkanının yol göstermesiyle Tapu İdaresinden kayıtlarını çıkartarak dilekçe ile Hükûmete başvurmuşlar; söz konusu olan toprağın köylünün malı olduğunu Hükûmet de kabul edince sürülerini arpa ekilen yerlere salıvermişler, bütün ekini davalarına yedirmişler...

Köylerin içinde tarla kavgalarına pek seyrek rastlanıyor. Miras meselelerinden çıkan anlaşmazlıklar çoğunlukla köylü arasında tatlıya bağlanıyor. Bundan dört yıl önce bu köylerin topraklarının «urganlanma»sı (yani kadastrosu) sona ermiş; o zamandan beri önemli bir toprak anlaşmazlığı hatırlanmıyor. Yalnız Samat'ta bir adam geçen yıl kayınının karısının malı olan tarlaları istemiş; o da vermemiş, ya da tamamını vermemiş. Bunun üzerine adam kayınıını öldürmüş. Eğitimci İ...ın kardeşi C...e göre iki yıl öncesine kadar, ve beş altı yıllık bir dönem içinde, her sebepten — bu arada toprak meselelerinden — öldürme, yaralama gibi olaylar çok olurdu; iki yıldan beri bir tek yukarıda anlattığım olayı gösterebiliyorlar. — Bu olguyu başka köylüler de doğruladılar.

Abant-dibi köylerinde su boldur; her köyde devamlı akan çeşme var. Yalnız Samat'ın yukarı mahallesinde akar su yok. Orada kuyu suyu içiyorlar, yahut da öteki mahallelerden su getiriyorlar. Köylerin akar sularını belirli şahıslar — hayır sahipleri — getirmiş değildir; köylü ortaklaşa bu işi gerçekleştirmiştir. Çeşmeler hep eski yapıdır. Tamiri, temizlenmesi

ve başkaca bakımları için köylü aralarında para topluyor. Yukarı-Samat'a da su getirmeyi düşünüyorlar; ancak, toprak kayması olduğu için bu girişimin masraflı olacağından korkuyorlar. Sulama işlerinde aynı sudan başka köylerin yararlanması söz konusu değil. Köyler derelerin boyunca yayıldıkları için, sadece bir köyün mahalleleri arasında aynı sudan yararlanma ortaklığı vardır. Yalnız bostanlar sulanıyor. Sulama konusunda arada bir kavgalar olurmuş. Bu kavgalar, köylülerin açıklamalarına göre, muhtarların beceriksizliklerinden, tembelliklerinden ötürü çıkar. Bu işlerde becerisi bakımından yalnız Sarıyar'ın muhtarını beğeniyorlar. «Muhtarlar adam olsa, nöbetleri gereğince düzenlerler, sulamada herhangi bir aksama olmaz; su bol, herkese yeter.» diyorlar. Örencik, Alpôt ve Çetmi'de kimi zaman su kavgası oluyormuş. — Tarlalar sulanmaz. Yağmur yeterince yağıyor, hattâ kimi mevsim, gerektiğinden de artıktır. Kaldı ki, kuraklık zamanında, sulama gerekse bile, tarlaların durumu sulamaya elverişli değildir. Dere boylarında yalnız bostan ve meyve bahçeleri yetiştiriyorlar.

Samat köyünde bu yaz (1940 yazı) 15 kişi kadar Düzce'ye çalışmaya gitmişlerdir. Her yaz mevsimi oraya çalışmaya gidenler oluyor. Düzce ovasında ekinler daha erken olur; orada ekin biçme zamanı çalışmaya giderler. Gündelikleri bir liradır; ayrıca yemekleri de verilir. Bundan başka, yine her yıl 5-10 kişi (Samat köyünden) Orman İşletmesinde çalışır. Abant'taki Bolu ilinin yapılarındaki bekçi ve görevlilerden biri de 15-16 yaşlarında bir Samat'lı delikanlıdır; ayda on liraya çalışır; yemesi içmesi kendindedir; haftada birkaç kez, azığını almak için köye iner. — Eğitimci İ...ın amcası şu sırada Mudurnu'nun yakınında bir köyde hoca durmaktadır; anlaşmaları bir yıl içindir; süresini doldurunca anlaşmayı yenilemeyecektir. Onun oğlu Ş... geçen yıl, İ...ın kardeşi C... ile Zonguldak'taki Kömür İşletmelerinin yapı işlerinde çalışmışlardır.

Öteki köylerden de Düzce'de veya Orman İşletmesinde çalışmaya gidenler oluyor. Orman İşletmesindeki işler de geçicidir: orman temizletme, kütük kesme, v.b. gibi. Örencik'ten A... adında biri Abant'taki İşletme Dairesi'nde bekçilik yapar.

Bundan 52 yıl önce, şimdiki Örencik hocasının ağabeyi Hacı M... Efendi, köyünden ayrılmış. Mudurnu'daki medresede okuduktan sonra İstanbul'da medrese öğrenimini sürdürmüştü. Medreseyi bitirdikten sonra arapça öğretmeni olarak bir süre İstanbul'da, ve başka yerlerde görev almış; en sonunda Çorum'da yerleşmiş. Kendi köylüsü olan ilk karısının ölümü üzerine Çorum'da yeniden evlenmiş; bu ikinci karısından bir kızı var, Çapa Kız Öğretmen Okulu'nu bu yıl bitirmiş bu kız. Hacı M... Efendi 10-15 yıldan beri her yıl köyüne gelirmiş; bu yıl gene gelmiş; bir süre kaldıktan sonra gidecekmış; ya kızının öğretmen atandığı yerde, ya Mudurnu'da, ya da Bolu'da oturacaktı. Çorum'da ev de almış. Bir oğlu da Ankara'da Devlet Demiryollarında memur imiş.

Bu köylerden belli-süreli ve temelli göç hareketleri yok.

Köylerden Düzce'ye, ve özellikle Mudurnu'ya çok sık gidilir. Erkeklerin çoğunluğunu, hattâ güz mevsimi bile, pazar günleri (Mudurnu'nun pazarı cumartesi günü kurulur) Mudurnu'da bulmak mümkündür. Düzce'ye de yağ, peynir, keş götürüp sebze ve meyve getirmek için Samat, Örencik ve Çetmi'den (daha çok da Bulanık'tan) gidenler çok olur. Genç kızlarla, kocaları, babaları, erkek kardeşleri olan — yani, evinde erkeği bulunan — kadınlar şehire gitmezler: ancak düğün, ya da mahkemede, Devlet dairelerinde bir iş zorunluğu gibi hallerde giderler.

Samat'tan «gazi» (harp malûlü) İ... Ağanın küçük oğlu şehirde (Mudurnu'da) okuyor; dördüncü sınıftadır. Kışın, okul zamanı, dostları D... Beylerin evinde kalır.

Erkeklerle genel olarak yaşlılar arasında köyden çıkmamış kimse yoktur. Genç kızlarla çocuklar arasında, hangi yaşa kadar köyden başka yere gitmemiş olanların sayısı saptanamadı; yaşlılardan, askerlik yapmamış olanlar arasında Nallıhan, Düzce, Mudurnu ve Bolu'dan ötesine gitmemiş olanlara, tek tük, rastlanıyor. Çetmi'li İ... Ağa bu gibilere örnek olarak gösteriliyor; kendisi de bunu üzümlerle söylüyor. Özellikle İstanbul'a ve Ankara'ya gitmek onun en büyük emelidir. O, Mudurnu'ya da pek sık gitmez. Hamama hiç girmemiş olması köyde ve çevrede önemli bir olay olarak anılıyor; bir kez zorla sokmuşlar, bir dakikadan fazla duramamış, fırlamış. Abant gölünde onu kayığa ömründe ilk kez biz bindirdik.

Bu köylerde yaban olarak kimse gösterilemez. Evlerdeki gelinler hep yakın köylerden, ya da aynı köyden gelmişlerdir. Yalnız, elli, altmış yıl önce Alpôt'a Konya'nın Hadim ilçesinden bir kitapçı hoca yerleşmiş; Çetmi'den İ... Ağanın gelini, H...in anası bu hocanın kızıdır. Bu kadının kız kardeşi de hâlâ sağdır (1940'ta), ve Alahna'da yerleşmiştir; bunlar Hadim'deki amcaları ile mektuplaşırlar.

Nüfus hareketlerinde yaz ve kış farkları pek yoktur; kışın olduğu kadar — belki biraz fazla — yazın da dış bölgelere çalışmaya giderler. Orman işleri ve Düzce'de çalışma mevsimi yazdır. Uzaklara çalışmaya gidenler — örneğin hoca tutulanlar, ya da Zonguldak'ta iş bulanlar — kışın da giderler.

Mudurnu'lu Ç...lerin M. Beyin karısı Samat'lıdır. Onun bir erkek kardeşi hâlâ Samat'ta oturur, ve M... Beyin karısının mallarının üzerine oturmuştur; ne mahsulden hisse verir, ne de tarlalarını terk etmeye yanaşır. Ç...lerin M... Beyin oğlu kunduracı; 25 yıldır İstanbul'a yerleşmiştir. Hastata olduğu için, hava tebdiline Mudurnu'ya, İ... Ağanın oğlunun düğünü için de Samat'a geldi.

K...ların D... Beyin de aslı Samat'lıdır; bu köyde tarlaları var. Samat'lılar onu çok sayıyorlar; bütün köyün mektupları şehirden onun vasıtası ile gelir. Harp malûlü İ... Ağanın oğlu İr... şehirde onun evinde kalır, ve okula bu sayede gitme olanağını bulur. Bu köylerde tek şehirde okuyan çocuk budur. Bir de vaktiyle Çetmi'den İ... Ağanın torunu H... (şimdi eğitmen) şehirde okumuş, beş yıllık ilk okulu bitirmiş.

Köylerin dışarıya sattığı şeyler: Mudurnu pazarında yağ, peynir, yoğurt; geç mevsimde meyve ve sebze; hububat, yün, tiftik. — Bunlardan yağ, peynir, yün, tiftik daha uzak ticaret merkezlerine de satıldığı olur. Köylerin mahsulleri piyasaya üç türlü sürülür: 1) Pazarlara götürülür; Düzce ve Mudurnu halkının alacağı nesnelere birlikte tüccarın alacağı çeşitten mahsuller bu kasabaların pazarlarına götürülür; oralarda Mudurnu'lu, Göynük'lü, Bolu'lu tüccarlar tarafından toplanır. Her yıl eylül ayında kurulan Mudurnu Panayırında da tüccarlar yün, tiftik, peynir ve yağ toplarlar. 2) Bu mahsullerden çok üretim yapabilen köylüler, örneğin, Çetmi'de bir yağ makinesi kullanan H...ler, Örencik'te H...ler gibi,

doğrudan doğruya Düzce ve Mudurnu'daki tüccarlardan birine, anlaşmalarına uyarak, düzenli olarak mal götürürler; Örencikli H..., Mudurnu'da tüccar Hacı G... ile iş görmektedir. 3) Kimi tüccarlar köye gelip mal toplarlar; yün ve tiftikten başka bu biçimde yumurta toplayan gezici tüccarlar vardır. En yakın, ve dolayısıyla en çok gidilen pazar yerleri Mudurnu ve Düzce'dir.

Köylü şehirden kundura, yemeni, mes, düğün eşyası, tuz, seker, kahve, kap-kacak, tarım âletleri (pulluk, v.b.) alır.

Köye dışardan satıcı ve esnaf olarak ara sıra çerçiler ve kunduracılar uğrar. Alışverişleri para, ya da mahsul (hububat) karşılığıdır. Köylerin bankalar ile ilişkileri çok az. Aralarında borçlandıkları oluyor. Borçlarını emek karşılığı (alacaklının tarlasında, harmanında çalışmak suretiyle) ödediklerini de öğrendim.

Köyün satılık malları dışarıya şu yollarla taşınıyor: 1) Çok beklemeden gitmesi gerekenler (yağ, peynir, yumurta... gibi) Düzce, Mudurnu, ya da Nallıhan'a kadar hayvanla; oradan ötelere kamyonla. 2) Hububat, odun, saman gibi nesnelere öküz arabaları ile. Öküz arabaları dört tekerlekli: pek azının tekerlekleri demir çemberlidir. Arabaları köylerde kendileri yaparlar.

Y. Samat'ta en çok toprağı olanın tarlalarının yüz ölçüsünün 400 dönümü bulduğunu söylediler. En az toprağı olan köylüye Örencik'te rastladım; bu, Örencik'in köy bekçisi M... Ç... dir; 6 yarım eker; yani 2 dönüm tarlası vardır. Buna tahsildar şaşıyor; «Çünkü, diyor, bir evi geçindirebilmek için ortalama 50 dönüm ekilmelidir bu köylerde.» Yeterince toprağı olmayanlar: 1) Ortakçı dururlar. Çoğu kez, şehirlilerin toprakları olan köylerde, bunların ortakçıları az topraklı köylülerdir. Toprağı geniş olan köylü ortakçı tutmaz; işlerini gündelikçiye, ya da harmancıya gördürür. — Gündelikçi, günlüğüne çalışan toprak işçisidir. Harman zamanı yemeğı ile 50 kuruş gündelik alır; harmancı, güz mevsimi, iki-iki buçuk aylığına kesim çalışan işçidir; bu kesim, yemeğı ile, bir mevsim için 25-30 liradır. Örencik'te ve Çetmi'de (Örencik'te 8-10 evlik, Çetmi'de daha az) şehirli toprağı var; Örencik'te toprağın büyük bölümü şehirlilerindir. Buralarda, geçimlerine yetecek kadar tarlası olmayan köylüler bu şehirlilere ortakçı olarak çalışırlar. 2) Yukarda anlatıldığı üzere günde-

likçi ya da harmancı dururlar. 3) Sığırtmaçlık, çobanlık, koruculuk görevleriyle köyde belirli bir yıllıkla çalışırlar. 4) Köyün dışında Düzce'ye, Mudurnu'ya, Nallıhan'a, Bolu'ya tarım işlerinde ya da başkaca süreli işlerde çalışmaya giderler.

Hayvanı olmayan var mıdır? Öğrenemedim. Çoğunluğun, hiç olmazsa 20-30 davarı (örneğin, yukarda adı geçen Örencik köyü bekçisi M... Ç...ın 30 davarı var), iki ineği, ve en az toprağı olanın bile bir çift öküzü var.

Köyde önem bakımından üretim maddelerinin başında yağ ve peynir gelir. Ama, halî vakti yerinde olanlar için bile, asıl geçimin sağlanmasında önemli olan hububat ekimidir. Ticaret bakımından önemi en fazla olan üretim maddeleri yağ, peynir, yün, tiftik olduğu halde, köyde yine de en değerli görünen hububattır. Güz mevsiminde köylüyü aşağı yukarı iki ay uğraştıran harman kaldırma işidir. Günlerce, geceleri iki üç saat bile uyuyamadıkları olur. Bu aylarda yalnız ekinden, harmandan söz edilir. Hububat ekimi, geçimi sağlamada birinci derecede önemlidir; öteki üretim türleri birer «düks» sayılır; önem sırasıyla: yün ve tiftik, yağ ve peynir, sebzeçilik ve meyvecilik, arıcılık, ev tezgâhları ile dokumacılık.

Köylü toprağın az verimli olduğu kanısındadır. Dört beş yıldan beri kullanılmağa başlanan pulluğun verimi artırmakta yararlı olduğu genellikle kabul edilmektedir. Eskiden yılın beş altı ayında buğday satın almak zorunda olanlar çoğunluk idiler. Pulluk kullanılaberi bu durumda olanlar çok azalmıştır. Gene de verim bire on ikiyi geçmez. «Kıraç, bayır tarlalardan daha fazla hayır beklenmez.» diyorlar. Ancak çok yer ekmekle geçimlerini sağlıyorlar.

Kullanılan tarım araçları: öküz arabası (dört tekerlekli), pulluk (ilçe sınırları dışından da alınır; Mudurnu'daki demircilere de yaptırılır; değerleri 8 ile 15 lira arasındadır), tek tük de olsa karasaban, bostanlar için bel, kazma ve kürek, tarla sürüldükten sonra toprağı ezip bastırmağa yarayan tapan, tırpan, fiğ ve de kısa, yatmış ekinleri biçmede kullanılan orak, anadut, tırmık, diğren, yaba, düğen. — Biçme makinesini, tarlalar bayır ve taşlık olduğu için, harman makinesini de samanı ince doğrayıp ezmediği için elverişli saymıyorlar; yoksa edinip kullanmaya özeniyorlar; çünkü gele-

neklık araçlarla harman zamanı ekini kaldırma sürüncemede kalıyor; bir bir buçuk aydan tez kaldırılamıyor, kimi zaman yağmur bastırıyor, ve mahsul telef oluyor.

Tarım işlerinde genellikle öküz kullanılıyor. Hali vakti yerinde olan kimselerin hiç olmazsa birer atı var. Bir çift atı olanlar pulluğa ve düğene at koşarlar; öküze bakarak daha süratli olduğu için at daha gözdedir. Bundan başka, uzak yerlere yük taşımağa, işi olanları şehre tezden ulaştırmağa da yarar. Eşek, insan taşımağa, pazara odun ve başkaca yük götürmeğe yarar.

Kadınların ve çocukların tarım işlerindeki payları şöylece özetlenebilir: tarla sürülürken öküzleri yederler; kadınlar, ekin biçilirken desteleri tırmıklayıp yayarlar, çocuklar ve kadınlar harmanda düğen sürerler. En ağır iş tırpan işidir, ve bunu yalnız erkekler yapar. Erkek, kız çocuklar, güçlü delikanlı oluncaya kadar hafif işlere yardımla yetinirler. 9-10 yaşından başlayarak çobanlığa, sığırtmaçlığa gidenler olur. Kadınların, başkaca işleri şunlardır: ineklere bakmak, onların sütlerini sağmak. (Koyunların sütlerini sağmak erkeklerin — evin erkekleri ile çobanların — işidir.) Süt; yoğurt, peynir işleri, yün ve tiftiğin, buğdayın yıkanması, genel olarak ev işleri, dokumacılık da kadınların payına düşer.

Ortakçılık, yukarda söylediğim gibi, şehirli toprak sahiplerinin tarlalarını ekip biçmek, harmanını kaldırma işleridir. Ortakçılıkta öküz köylünün, tohum ile vergi mülk sahibinindir; mahsul yarı yarıya paylaşılır.

Bu köylerden yalnız birinde, Çetmi'de demircilik ve araba demiri yapan bir usta vardır; dükkânında işler, Kâmil Usta. Onun dışında, kazanç vergisi vermeden çalışan birçok marangozlar var; evlerinde çalışırlar. Samat'ta 30 marangozçekmeci var. Bunlar, çıkırık, sofraltı iskemlesi gibi üstüvani parçalardan oluşan eşya yaparlar; bunları Sakarya vadisindeki köylere götürüp satarlar. Samat'ta eğitimci İ... ve kardeşi çekmecidir. Çetmi'de H...in kaynatası M... Çavuş marangozdur; açılıp-kapanır iskemleler, ceviz mobilya (masa v.b.) yapar; H...in evinde bu eşyalardan vardı. Samat'ta iki kişi kazanç vergisine tâbidir; bunlar çarık yaparlar; şehir pazarında satarlar. Yine Samat'ta İ... ile kardeşi erkek terzisi, İ... nin karısı kadın terzisiydiler. Örencik'te de E... Hocanın oğlu terzidir. Terziler, bir erkek ceketini 40, pantolonu

25 kuruşa dikerler. Terzilerin ücretlerini onların tarlalarında, ya da başka işlerinde çalışarak ödeyenler de olur. Herkes nalbantlık bilir: öküzleri kendileri nallarlar; atları daha çok şehirde nallatırlar; gerektiğinde kendileri de nallarlar. Köylerde bakkal, kahve, kalaycı v.b. yok. Değirmenler köylerin değil. Birkaç köyün ortak değirmenleri ovadadır.

Kadınların başlıca ev zenaatı dokumacılıktır. Yün ve pamuk dokurlar. Yünü kendileri eğirirler. Kara koyunların yününden erkek elbiseliği kumaş dokurlar. Evlerinde tezgâhları vardır. Eğirme işi elde ve çıkırıktadır; keza, el kormanı ile, ya da çıkırıkla bükerek. Tezgâhlarda dokudukları pamuk bezin ipliğini şehir çarşısında satın alırlar. Renk ve nakışları çarşı dokumalarından alınmaz; dokudukları bezler, gömleklik, astarlık, mintanlık olarak kullanılır. Giysileri tamamiyle bu bezlerden yapılmaz. Bunların dışında çarşıdan aldıkları: çocuklara bayramlık entariler, büyüklere düğünlük giysiler ve süs eşyasıdır.

Konuk odası. Buna «misafir odası», «köy odası» da derler. Her köyde vardır. Konuk, çoğunlukla bir tanıdığına iner. Şehirden bir görevle gelenler (candarma, tahsildar, v.b.) muhtarın evinde konuklanırlar. Gurbetten gelenler — yabancı iseler — «köy odası»na inerler. Kışın köy odasında toplanılır.

Gelen memurların atlarına verilecek arpa, «arpalık» adı altında köylüden bir yıllık olarak harmanda alınır; bu arpa muhtara teslim edilir. Eğer yıl içinde fazla sarf edilmişse muhtar bunu kendinden verir; arpalıktan artarsa kendine kalır. Bütün ortak yapılar gibi (cami, v.b.) köy odası da köylünün imece yolu ile, ve masraflarına ortak olunarak yapılmıştır.

Fırınlara ortak değildir. Her evin kendi fırını vardır. Fırını her köylü kendisi yapmıştır. Yazın daha çok saç pidesi yaparlar. Kışın fırında haftalık, on beş günlük «somun» ekmeği yaparlar.

Camilerin ne zaman ve kimin tarafından yapıldığını bilmiyorlar. Tamiri köylü ortaklaşa yapıyor: ağacını köyün ortak kerestesinden alıyorlar; işçiliğini kendileri yapıyorlar; usta parasını köy sandığından veriyorlar.

İmamlar köyün yerlileridir. Kendi evlerinde otururlar. Yalnız Örencik'te, şimdi konuk evi gibi de kullanılan bir

imam evi gördüm; orada da imamın ayrıca kendi evi var. — Köylerde imam yıllığına tutuluyor.

Samat'ta okul için ayrı bir yapı yok. Eğitimci derslerini camide okutuyor. Örencik'te caminin yanında bir okul var. Eski bir yapıdır; eskiden köy imamı orada ders yaparmış. Sonradan, öğretmen okulundan diplomalı bir öğretmen gelmiş, bir zaman bu köyde çalışmış. Çetmi'de de öğrenim cumma camiinde yapılıyor. Bu köylerin hepsine yeniden okullar yapılması tasarılıdır. Her birinde bir eğitimci var. Bunlar, köyün hali vakti yerinde olan ailelerindedir.

Köyde kooperatif yoktur.

Köyce ortaklaşa yapılan işler: köy yolları, okul ve cami yapısında ve onarımında çalışmalar... Abant ile köyler arasındaki yolu Abant-dibi köylüleri yapmışlardır. Çetmi ile Örencik'te birer «köy tarlası» var. Bunları köylüler ortaklaşa ekip biçiyorlar; üretimini köy sandığına veriyorlar. Ama bu işin düzenli yapılamadığından şikâyetçidirler; Sarıyar köyünde bu işlerin düzenliliğini gıpta ile örnek gösteriyorlar; bunun suçunu da muhtarlarda buluyorlar. Sarıyar muhtarı işinin ehli imiş; köylüler de, aralarında dayanışma gösterek muhtarın işini kolaylaştırıyorlarmış.

Tarlalar dönümle ölçülür. 40 adım eni, 40 adım boyu olan bir yüz ölçüsü bir dönümdür. Ama daha çok, tarlaya ekilen tohuma göre hesaplanıyor tarlanın büyüklüğü: üç yarım, beş yarım, yer diye. — Bir yarım 9 okka buğdayı içeren bir hububat ölçüsüdür. —

Bir dönüm, başka bir hesaplama, bir kişinin bir günde ektiği yeri ve üç yarım tohum ekilen yüz-ölçüsünü karşılar.

Uzaklıklar, insan yürüyüşüne göre saatle ölçülür; ama, daha çok süratli bir insan yürüyüşü düşünülür; onun için de, bir yerin uzaklığı sorulduğu zaman, soranın — ya da cevap verenin — yürüyüş sürati göz önünde tutularak: «Sizin yürüyüşünüzle... Benim yürüyüşümle...» gibilerden daha kesinlik verilmek istenir.

Saat kullanan kişiler: Samat'ta eğitimci İ..., «Tekait» İsmail Ağa, Çetmi'de eğitimci H... (onun evinde alafranga saat da kullanılıyor, çünkü radyosu var. Radyoyu ona gezici baş öğretmen bırakmış: bu, kulaklıklılı bir cihazdır.); gene Çetmi'de M... Çavuş; Örencik'te H... Eşref Hoca, İmam, İma-

mın ağabeyi. — Hep alaturka kullanıyorlar. Samat'ta eğitimci İ... da: «Okullar yaz tatiline gireli alaturka kullanıyorum.» diyor.

Mevsimler, Hidrellez, kasım, zemheri diye yılın hava değişme evrelerine göre bölümleniyor. Günün çeşitli bölümleri — alaturka saat gibi — güneş durumuna göre ayarlanmıştır: gün doğmadan, ortalık ağarırken, kuşluk, öğle, ikindi, gün kavuşurken deyimleri kullanılıyor. Ezan ancak cuma, bayram, düğün gibi cemaatla namaz kılınacağı zamanlarda okunur.

Düzenli süre ile mektup alanlar, gurbette kimsesi olanlardır. Mektuplarını postaya şehirde verirler, ve şehirdeki tanıdıklarının adresine gelir mektupları. Örneğin, Samat'luların mektupları, Mudurnu'da Durmuş Beydir. Köylülerin mektuplarını eğitimci köy hocası yazar. Süreli olarak «Yurd» gazetesi gelir köylere, muhtarların adreslerine. Radyo yalnız Çetmi'de eğitimci H... da vardır.

Otobüs yolu bu köylerin bir buçuk-iki saat ötesinden geçer.

Her köyde telefon vardır; muhtarların evinde durur. Ancak, telefon hatları bir köyden ötekine bağlı olduğu için, iki nokta arasındaki köylerin sıra ile yol vermesi gerekir; bu yüzden de, muhtarlardan biri evinde bulunmadığı zaman telefon edenin yol bulması mümkün olmaz. Çoğu kez de, karakola kadar yol bulunur da, karakoldaki nöbetçi candarma: «Köyden telefon ediliyor.» diye önem vermez. Bu köylerin telefonları Mudurnu'ya iki taraflı bağlıdır: bir Bayramlı üzerinden, bir de Tepe karakolu üzerinden.

Dikiş makinesi, yukarıda söylediğim gibi, Samat'ta ve Örencik'te terzi yapar birer kişide vardır. Nakış için kullanılmaz.

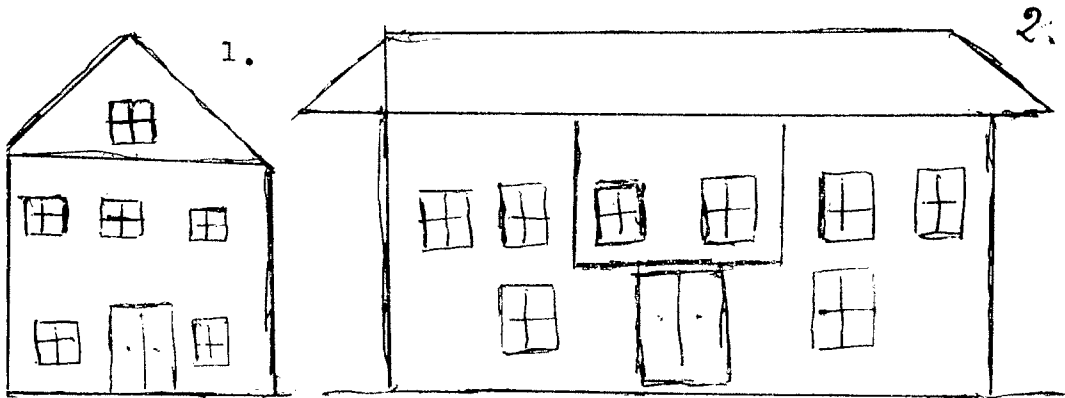
Uğradığım evlerin hiç birinde karyola görmedim. Sandalye Çetmi'de H... lerde (yani eğitimcinin evinde) çok sayıda var. Örencik'te de, yine eğitimcinin evinde (H...lerde) gördüm. Evlerin çoğunda yerli sedir var; eski evlerde daha çok sayıda görülüyor; bu sedirler alçak ve geniştir. Soba, hali vakti yerinde olanların evlerinde, ocağa ek olarak kuruluyor. Kış soğuk olduğu için büyük kütükleri ocaktan eksik etmezlermiş, kış mevsiminde. Soba da odayı daha iyi ısıtmak için yakılır; saçtan, basit tip sobadır.

Görülen ayakkabı çeşitleri: kara-kundura, mes, yemeni. Kadınlar genellikle kara-kundura, yaşlı kadınlar kışın mes giyerler. Erkekler yemeni ve mes giyerler. (Mesin üzerine her zaman kara-kundura giyilir.) Erkekler her zaman ayaklarına bir şey giyiyorlar. Kadın ve çocuklar ise yazın yalınayak doluyorlar; tarlada çalışırken ayakkabı giyiyorlar. Hali vakti yerinde olanlar dahi yayan uzak yerlere giderken çarık giydikleri oluyor: Çetmi'de M... Çavuş'u yaylada çarıklı gördüm. Çobanlar da çarık giyiyorlar. Şehir işi iskarpin lükstür: bazı kadınlar düğünlerde giyiyorlar; geline, güveye de şehir işi iskarpin yaptırılır. Eğitimci de özenip giyiyorlar.

Fabrika kumaşından elbise yalnız eğitimci, bir de, Samat'tan C... ile Ş... gibi Zonguldak'a çalışmaya gitmiş olanlarda gördüm. Ötekiler hep kendi dokudukları kumaşlardan yapılmış elbiseler giyiyorlar. Nişan ve düğünlerde, iş görenler dışında, kadınlar hep entari giyiyorlar; entariler basmadedir. Entari dışında kadınlar üste çekilen bir don (=geniş şalvar), yahut da, gene aynı bezden yapılmış oldukça kısa bir entari ile onun eteğinden topuklara kadar inen iç-donu giyiyorlar.

Benim, düğün günü, güveye ve konuklara kolonya sermem mühim bir olay sayıldı. Ç...lerin M... Beyin şehirli hanımı benden alıp götürdü gelinin eline serpti. Bizim köyden ayrılacağımız sırada güvey benden kolonya satın almak istedi; bir şişe bulmuş, doldurtmak için...

Köylerin evleri büyük, ahşap yapılardır. Dam örtüsü çatı bakımından iki tip gördüm:

Evlerin önden görünüşü

Çoğunlukla evler iki kattır; tek tük üç katlılar da var. Alt katta ahır ve ambar bir tarafta, mutfak olarak da kullanılan kış odası öbür tarafta bulunur. Pencereleler, özellikle üst katta, çok sayıda ve geniştir: her odada dört, beş pencere oluyor.

Ağalık babadan oğula geçmiyor. Zengin olana «ağa» diyorlar. «Ağa»nın ağır vergi ödemek, hayır işlerinde kesenin ağzını açmak, düşkünlere, ilerde geri almak üzere yardımda bulunmak gibi külfetler dışında bir ayrıcalığı yok.

Zengin sayılmak için 400 dönüm toprağa, en azından 200-300 davara, 40-50 sığıra sahip olmak gerekir. 100-150 davarı, 200 dönüm toprağı olana «orta halli» diyorlar. Asıl belli bir aylık «para geliri» olana, zengin gözüyle bakıyorlar. «Te-kaüt» (=harp malûlü) İ... Ağa, vaktiyle çobanmış. Kurtuluş Savaşında bir ayağını yitirmiş olarak köye döndüğünde kendisine malûl aylığı bağlanmış (şimdi eline ayda 20 lira geçer.) Bu aylık sayesinde yavaş yavaş zengin olmuş. Samat'ın en varlıklı o sayılıyor. Şimdilerde 10-12 lira aylık alan eğitimciler çokları gıpta ediyorlar. Eğitimcilerin kendileri de aldıkları aylıktan fazla şikâyetçi değiller; 15 liraya çıkarsa çok sevineceklerini söylüyorlar.

Muhtar seçilmekte zenginliğin önemi, etkisi yok. Genellikle muhtarlığı angarya sayıyorlar, ve küçümsüyorlar. Muhtar aylığı 3 lira imiş. Muhtarların büyük nüfuzları olduğu söylenemez. Muhtarlık Kurulu üyelerinden kimi kişiler, örneğin Samat'ta H... Hoca, eğitimciler, Örencik'ten E... Hoca, Örencik'in imamı (oğlu muhtardır), Çetmi'den M... Çavuş ve eğitimci H... muhtardan çok daha sözü-geçer kimselelerdir. Ailelerin eskiliği de nüfuz sahibi olmada önem taşıyor.

Toprak alım-satımı ve değerleri üzerinde edindiğim bilgiler: Bir dönüm toprak, yerine göre, 5 ile 10 lira arasında değişiyor. Samat'ta şehirli tarlası yoktur. K...ların D... Beyi, aslı Samat'lı olduğundan, kendi köylüleri sayıyorlar. Bulanık ve Mangırlar'da da yok. Eğitimci İ...nin kardeşi C...in söylediğine göre şehirli köye yakın tarlaları satın almayı yeğlerler. Tarlalarının ekim, biçim işlerini hep ortakçıya verirler. Samat'la Çetmi arasındaki köylerde şehirli toprağı çoktur. Buralardaki köylülerin hepsi ortakçıdır. Şehirli köylerdeki topraklarını çoğaltmak isterler. Köylü de, beş on lira

fazla alabilmek için toprağını şehirliye satmayı kârlı görür. C...e göre bu yanlış bir hesaptır; çünkü köylü, başı sıkıldığı zaman komşusundan hayır görür, ama şehirliден göremez. Şehirli yazın birkaç ay kalır, gider; temelli köyde oturmaz ki bir faydası dokunsun.

Sığırtmaç ve çobanların çalışma şartları ile ilgili bilgiler: (Bu bilgileri, Bulanıklı sığırtmaçtan aldım.)

Bulanık'ın sığırtmaçları iki kişidir: biri Al..., ikincisi de rastladığımız Ak...in babası; bu sığırtmaç bugün işine gelemediği için yerine oğlu Ak...i göndermiş. İki sığırtmaç iki aylığına 30 lira alıyorlar. İki aylığına anlaşma yapmışlar; anlaşmaları 10 gün sonra sona erecek. Sürüde Al...in de sığırları vardır: iki çift öküzü. Sığırın sağmalı köyde imiş. Al...in sağmalda da iki ineği varmış. İki aylık süre bittikten sonra köylüler nöbetle sığır güdecekler. Sığırı az olsun, çok olsun, her hayvan sahibi nöbetleşe bir gün sığır güdecek. Her yıl böyle olmazmış; kimi yıllar özel sığırtmaç tutarlar. Davar için ise muhakkak çoban tutulur. Çoban yıllığına tutulur. Her ev sürüsünü bir çobana verir, eğer davarı çoksa; az sayıda koyunu, keçisi olanlar, ortaklaşa çoban tutarlar. Bir çoban yıllığına 100 davar için 50 lira alır; örneğin, bir köylünün 200 davarı varsa, yılda çoban ücreti 100 lira öder.

METİNLER

A. *Düğün türküleri*

a) Kadınlar kinasında söylenenler:

Oyun türküleri

1.

Gide gide bir meşeye dayandım
Uykudaydım yâr sesine uyandım.

Gide gide iki yolun arası
Yaktı beni kaşlarının karası.

Kapı yüksek asamadım kazanı
Ben severim okuyup da yazanı.

Yörü dilber yörü saçın sürünsün
Aç beyaz göğsünü gül memeler görünsün.

Yörü dilber yörü ben adam yemem
Ellerin yârine ben yârim demem.

Gide gide kuntarama (*) kum doldu
Kum değil de gözlerime kan doldu.

2.

Pencereden bakıyor
Kitap almış okuyor
Perçemine gül takmış
Yellendikçe kokuyor.

Ocak başında kutu
İçinde çöreğotu
Eller ne derse desin
Oğlu bir altın topu.

Kayadan inmem diyor
Al yeşil giymem diyor.
Olursa güzel olsun
Koynuna girmem diyor.

Kayalar koyuk koyuk
Çirkinin koynu soğuk
Çirkin yâri olanlar
Ağlasın koyuk koyuk.

Uzun kavak bu mudur
Dibindeki su mudur
Asker oldum gidiyom
Son ayrılık bu mudur.

(*) Kuntara: Kundura.

Entarisi mercandan
Kaldır perdeyi candan
Alacaksan al Ali
Ben de bıktım bu candan.

Dere doldu kum ile
Kürek ister atmağa
Güzel kızın koynunda
Yürek ister yatmağa.

3.

Başındaki yazmanın
Solsun dalları solsun
Aldattın yârim beni
Olsun bakalım olsun.

Ne incecik belin var
Gümüştten kemerin var
Yarı belden aşağı
Sevilecek yerin var.

Gelin ağlatma türküleri:

4.

Evlerinin önü bayır
Yağmur yağar zıyır zıyır
Biz üç kardaş idik
Ayırdılar cayır cayır.

Evimizin önü iğde
İğdenin dalları yerde
Benim anamı sorar isen
Girmiş kara yere. Ah başım, vah başım.

Evimizin altı dört direkli
Benim ağalarım taş yürekli
Eller onlardan merhametli
Ah başım, kara yazım.

Evimizin önü pınar
Elimi yıkasam donar.
Ne kız oldum, ne gelin
Yüreğim ona yanar.

Bastığım tahtalar çürüğümiş
Sarıldığım dallar kuruyumuş
Benim yazım kötüyümüş
Ah başım, kötü yazım.

5.

Altın tas içinde kınan ezilsin
Gümüş tarak ile zülfün düzölsün
Ananın babanın nazlı kızısın.
Gelin kınan al olsun
Bunda dirliğin bal olsun.

Biner atın alçasına
Gider yolun incesine
Haber eylen amcasına
Amcasız kız gelin m'olur.

Biner atın karasına
Gider yolun arasına
Haber eylen dayısına
Dayısız kız gelin m'olur.

Biner atın eyisine
Gider yolun doğrusuna
Haber eylen ağasına
Ağasız kız gelin m'olur
Olurusa melin olur. (*)

(*) Melin: melil, melûl; mahzun.

Düğün türkülerinden

b) Erkekler tarafında söylenenler

6.

Akşam oldu yatsam yârin dizine
Sabah oldu baksam yârin yüzüne.

Kara gözlüm, yüzüne.

Akşam oldu yatsam yârin koynuna
Sabah olsa baksam yârin boyuna.

Kara gözlüm, boyuna.

Aba da bir çuka da bir giyene
Güzel de bir çirkin de bir sevene.

Kara gözlüm, sevene.

7.

İki bülbül bir dallara konar mı
O bülbülün konuştuğu dallar solar mı, kara gözlüm,
Kişi sevdiğine böyle yanar mı, yanar mı.

Armut daldan, senin gibi yârden ayrılmam
Ayrılıp da ben ellere yâr olmam.

Bir kuşçağaz geldi konu dikene, Aman,
Öte öte çiğerciği dükene, Aman,
Kömür gözlüm kalk gidelim vatana.

Armut daldan...

Mezerimi derin kazın dar olsun, Dar olsun, aman,
Etrafı da lâle sünbül bağ olsun
Ben gidersem arkadaşım sağ olsun.

Armut daldan...

8.

Haydin gidelim şu İzmir'in hanına, Hey aman,
Mekân tutam güzellerin yanına

Haydin gidem İzmir bize kalır mı
Karşıdaki allı bizim olur mu? Hey aman.

Haydin gidem şu İzmir'in yokuşa
Gül memeler birbirine tokuşa. Hey aman.

c) Erkeklerin oyun türküleri

Cumartesi günü delikanlılar, düğün sahibinin evinde, ve yeme içme sona erdikten sonra da, evin önündeki harman yerinde, çeşitli havalar çalarak (kimsede, kısmî seferberlik ilân edildiği için, heves olmadığı düşüncesiyle, davul zurna tutulmamıştı); oyuncular kaval çalınarak oynadılar. Oyunların çeşitleri: düz oyun, orta oyunu (çifte telli gibi bir veya iki kişi ile oynanıyor), meşeli, zeybek (Mudurnu zeybeği; hareketleri Ege zeybeklerinden daha süratli ve canlı), Genç Osman, Köroğlu. «Ada yolları» oynanırken dört oyuncu, ilkin kavalcının önüne gelip sıra oldular; oyunun sözlerini kavala uyararak söylediler:

9.

Ada yolları taşlı (*)
Sevdiğim kömür kaşlı.

Ada yolları düz gider
Bir edalı kız gider.

Türküyü birkaç bent söyledikten sonra bir nara attılar, ve oyuna başladılar. — Oyunların ne zaman bitmesi gerektiği bir yasaya bağlı değil. Genç, yaşlı birer birer oyuna kalktıktan sonra, saat gece yarısından sonra ikiye doğru, yaşlılar: «Yarın ekin biçmeğe gideceğiz; artık yatmalı» dediler; ve herkes evli evine dağıldı.

10. Mudurnu zeybek havası

Öküz koştum sabana
Boynuzları yabana.
Varın söylen hanıma
Gelsin akşam yanıma.

Bostanında hıyarım
Ne deseniz duyarım
Geçme kapım önünden
Canınıza kıyarım.

(*) **Ada:** Mudurnu bölgesinde, Adapazarı/Adabazarı şehri çoğu kez bu kısaltılmış biçimyle adlandırılır.

Bir ok attım havaya
Düştü dinahanaya
Beni baştan çıkarın
Girsin tımarhanaya.

11. Oyun havası

Harman yeri yaş yeri
Yavaş yürü hoş yürü
Al yanakta bellidir
Otuz iki diş yeri.

Duman duman üstüne
Duman dağın üstüne
Dünya alt üst oluyor
Şirin kızın üstüne.

İnce çorap örsen e
Ayağına giysen e
Nankımıza geliyon (*)
Birimize cevap versen e.

Arabanın kış tekeri
Ben istemem bekeri (**)
Olursa irgen olsun (***)
Paralasin yorganı.

Arabaya taş kodum
Bir yasdığa baş kodum
Yârim girecek diye
Bir yanımı boş kodum.

(*) **Nankımıza:** hangimize: **geliyon:** geliyorsun.

(**) **Beker:** evlenmiş de dul kalmış erkek.

(***) **İrgen, ergen:** hiç evlenmemiş erkek.

B. *Destanlar*

12. Yaş Destanı (*)

.....
 Atamın belinden infiriverdi beni.
 Ak mürekkeb idim kızıl kan oldum
 Dürlü irenklerle döndürüverdi beni.

Anamın rahminde ben neler gördüm
 Yedi deryayı geçtim ummâna vardım
 Başımı kaldırdım ayağa durdum
 Tepemin üstüne döndürüverdi beni.

Anamdan doğdum da dünyaya geldim
 Dört yanımı aldılar arada kaldım
 Dokuz aylık yolu seferden geldim
 Dünya bir han imiş konduruverdi beni.

Düşün e, hey deli gönül, düşün e
 Düş demişler şu çeşmimin yaşına
 Ben de girdim on üç on dört yaşına
 Dürlü sevdaları öğrediverdi beni.

On beşinden yirmiye dek yol oldu
 Otuzumda çevre yanım gül oldu
 Kırkımda da boz bulanık sel oldu
 Kırkımdan sonra hayrımı şerrimi bildiriverdi beni.

Ellimde ömrümün yarısı geçti
 Altmışımda yolum yokuşa düştü
 Yetmişimde cümle bildiğim şaştı
 Yetmişden sonra ayak ayak indiriverdi beni.

(*) Bu destanı söyleyen Çetmi'li Ali, onu babası Hasbi'den öğrenmiştir. Şimdi ölmüş bulunan Hasbi, söylentilere göre kendinden türküler, destanlar düzermiş; keman da çalarmış. — Ali, destanı bir çeşit «récitatif» makamı ile okuyor, dizeler arasında ve dörtlükler sonunda kemanla ara nağmeleri ekliyordu. — Bundan sonraki türkülerin bir bölümüne Ali ile, yine Çetmi'den eğitmen H...in harmancısı Osman da katılmışlardır.

Seksenimde beratlarım yazıldı
 Doksanımda kemiklerim süzüldü
 Yüz yaşımda nakışlarım bozuldu
 Yine bir sabî leyeleğe döndürüverdi beni.

/En sonunda/şem'aları yandırdı
 Ecel şerbetini verdi kandırdı
 Va'de yetti Azra'ili gönderdi
 Dünyaya gelmemişe döndürüverdi beni.

13. 1313 Yunan Harbi Destanı (*)

C. *Anlatı türünden metinler (**)*

14. Yılan ile Yolcu masalı

Bir adam yolda giderken atının ayağına sert bir şey takılmış. İnmiş bakmış: bir sandık. Sandığı açmış: içinden bir koca yılan çıkmış. Yılan çıkar çıkmaz demiş ki adama: «Ben seni yiyeceğim.» Adam: «Etme, eyleme. Ben seni hapisten kurtardım. İyiliğe fenalık etmek olur mu?...» dediyse de yılan dinlememiş. Nihayet adam demiş ki: «Yolda rastladığımız üç kişiye soralım. Onların dediklerine göre, ya beni yersin, ya da bırakırsın.»

İlkin ihtiyar bir öküz rastlamışlar. Sormuşlar. Öküz demiş ki yılan: «Eline fırsat geçmiş, ye. Bu insanoğlu nankördür, hayındır. Bak, ben ona, bu hâle gelinceye kadar çalıştım. Beni, şöyle bir köşeye bağlayıp besleyeceğine dağa bırakıverdi.» Sonra bir ihtiyar ata rastlamışlar. O da aynı: «İnsanoğluna merhamet edilmez, ye.» demiş yılan. En sonunda bir tilkiye rastlamışlar. Tilki iki tarafı da dinlemiş. Yılan demiş ki: «Seni bu adam bu sandıktan mı çıkardı?» Yılan:

(*) Bu destanın 1927'de Mudurnu'da derlediğim bir çeşitlenmesini, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Enstitüsü'nün hazırladığı «Hilmi Ziya Ülken'in Anısına Armağan» adlı kitapta yayınlıyorum. Destanın Çetmi çeşitlenmesinden, Mudurnu metnini tamamlamak üzere orada yararlandım.

(**) Bu bölümdeki metinler Çetmi'de eğitimci H...in harmanıcısı Osman'dan derlenmiştir.

«Evet.» demiş. Tilki: «Ben inanmam, demiş. Sen bu sandığa sığmazsın.» Yılan: «Sığarım, canım.» dediyse de tilki inanmamış. «Sığacağına isbat et ki ondan sonra hükmümü vereyim.» demiş. Yılan girmiş, ama kafasını sokmamış. «Gördün mü, demiş tilki, sığmıyorsun.» Sığacağına isbat için yılan kafasını da sokunca tilki adama: «Ne duruyorsun? demiş, o seni yemeden, eline fırsat geçmiş, kapa sandığın ağzını.»

Lazlar üzerine fıkralar ()*

15.

Bir gün Lazlar toplaşmışlar, demişler ki: «Bu tuza paramız yetişmiyor; baş olmayacak. Gelin, biz tuzu ekelim. Bir daha seneye mahsul alırız. Tohumu ayırır, gerisini kullanırız.»

Ekmişler tuzu. Beklemişler bir sene. Bakmışlar ki çıkan bir şey yok. Demişler ki: «Herhalde bunu bir hayvan tohum toprakta iken yiyor.» Tarlanın bir ucunda bir Laz, bir ucunda bir Laz, beklemeğe başlamışlar.

Bir gün böyle beklerken, Lazın bir tanesi geçiyormuş oradan. Bakmış ki nöbet bekleyen arkadaşının alınına bir sinek konmuş. Çekmiş mavzeri, nişan almış, sineği vurmuş, ama adam da ölmüş. Bu hali görünce, sineğe demiş ki: «Bir sizden, bir bizden. Biz de olduk bir kile tuzdan.»

16.

Lazlar köylerine cami yaptıрмаğa niyetlenmişler. Cami güzel olsun diye peynirden yaptıрмаğa karar vermişler sonunda. Caminin yapısı tamamlanmış. Demişler ki: «Yarın sabah camie en erken kim gelirse imam o olsun, ikinci varan da müezzin olsun.»

(*) Yukarda inceleme bölümünde belirttiğim gibi, Abant-dibi köylüleri Karadeniz kıyılarından gelip Düzce ovasına yerleşmiş göçmenlere «Laz» derler; onlar üzerine Karatepli hikâyelerine benzer fıkralar anlatırlar. — Buradaki hikâyeleri bana anlatan Çetmi'li Osman'la Karadenizlilerden birkaç kişi bir defasında Bolu'da bir handa birlikte konaklıyorlarmış. Lazlar, Osman ile: «Sizde akıl mı var? Kendinize minare gibi yüksek evler yaparsınız.» diye alay etmişler. Osman da: «Siz de tarlaya tuz ekersiniz ya.» diye karşılık verince az kalsın dayak yiyecekmiş. — «Karatepli hikâyeleri» tipinde anlatı türü ve metinler için benim «Az Gittik, Uz Gittik» (Ankara 1969) adlı kitabıma bakıla.

Ertesi sabah biri herkesten erken camie gitmiş. Bakmış, bir köpek peynirden camii yiyip duruyor. Köpek Lazı görünce: «Hırrrrrr!» diye hırlamağa başlamış. Laz: «Aman arkadaş, hırlama, demiş. Sen imam ol, ben de müezzin olurum.»

17.

Bir gün kırk Laz bir dağın başında odun kesmişler, köylerine götürecekler. O sırada dağı duman basmış; kendi köyleri de karşı dağda imiş. Demişler ki: «Şimdi bu dereye inip ordan tekrar bizim köyün bulunduğu dağa çıkmak baş mı olur? Bir gemi yapalım, şu dumana salalım. Yorulmadan hem de çabucak karşıya geçeriz yüklerimizle.» Gemi yapıp otuz dokuzu binmiş; biri dışarda kalmış; bir uçurumun kenarında duran gemiyi kaktırıvermiş. Gemidekiler uçuruma yuvarlanmışlar, param parça olmuşlar. Kıyıda kalıp da bunların başına gelenleri gören Laz: «Neyse, demiş, az kalsın sakatlık olacaktı.»

18.

Lazlar bir dağın başında bir değirmen taşı bulmuşlar. «Bunu nasıl indirelim aşağıya, bizim köye?» diye düşünmüşler. Sonunda: «Bunu indirse indirse Hasan Çavuş indirir.» demişler. Hasan Çavuş da en akıllıları imiş. Hasan Çavuşa gitmişler... Hasan Çavuş: «Peki.» demiş. Varmış dağın tepesine ötekilerle; kafasını değirmen taşının deliğine sokmuş. «Haydi, yuvarlayın.» demiş. Bunlar da yuvarlayıvermişler. Dağın dibine inip bakmışlar ki Hasan Çavuş'un ne başı belli, ne kıcı... Şimdi düşünmeğe başlamışlar: «Aceba bu kimdi?.. Aceba bu Hasan Çavuş mu idi, yoksa başkası mı idi?» diye. Sonunda: «Bilse bilse bunu karısı bilir.» demişler. Gitmişler Hasan Çavuş'un karısına, sormuşlar: «Kadın: Hasan Çavuş'un sakalı var mıydı?» Kadın da demiş ki: «Çorba içerken zom zom ederdi ama, bilmem...»

19.

Yedi Laz ava çıkmışlar. «Birbirimizi kaybetmiyelim, hepimiz bir yerde toplaşalım» diye içlerinden bir tanesini, Mehmet Çavuş'u bir kayanın başında bırakmışlar. Bu, kayanın

dibinde bir keklik görmüş, çekmiş tüfengi, vurmuş kekliği. Lâkin nasıl alsın? «Hah, demiş, kendimi buradan aşağı bırakıveririm, doğru kekliğin yanına varırım.» Dediği gibi yapmış. Kekliğin yanına varmış, ama, canı da çıkmış...

Akşam üstü ötekiler avlarını almışlar, sözleştikleri yere gelmişler; bakmışlar Mehmet Çavuş yok. Aramışlar, aramışlar; sonunda kayanın dibinde görmüşler, yanında da bir keklik. «Ey, demişler, hem kekliği, hem de Mehmet Çavuş'u bırakmak olmaz. Kayanın dibine nasıl inelim?» Yol bulamamışlar... Sonunda içlerinden biri bir akıl düşünmüş; demiş: «Ben şu çalıdan yapışırım. Sizin her biriniz benim vücuduma yapışarak sarkınır, bacağımdan tutar. Böyle böyle kayanın dibini buluruz.» Mehmet Çavuş'un tarif ettiği gibi yapmışlar... Tam altıncı iniyormuş, başlamış Mehmet Çavuş'un çalıda elleri acımağa. Aşağıya başını çevirmiş de: «Arkadaşlar, demiş, sıkı yapışın; ben bir elimi ıslayayım.» Eline: «Tüh.» deyip tükürmek için çalıyı salıverince hepsi birden kayanın dibini bulmuşlar...